

Oletko lukenut *Neurovelhon* aina väärin? – William Gibsonin *Neuromancer* 40 vuotta

Esko Suoranta

Tähtivaeltaja 3/2024

“Taivas himersi sataman yllä kuin sammuneelle kanavalle käännetty televisio.”

Neurovelhon ensimmäinen virke.

Suurimmalle osalle tämän lehden lukijoista lienee tuttua historian havinaa, että William Gibsonin esikoisromaani *Neurovelho* (eng. *Neuromancer*, 1984) oli aikansa tapaus. Kyberpunk-tyylilajin maailmankartalle tuonut teos voitti ensimmäisenä romaanina niin sanotun tieteisfiktion “triple crownin”, kun se sai niin Hugo-, Nebula kuin Philip K. Dick -palkinnonkin (neljäs kruununjalokivi tuli 1992 Tähtivaeltaja-palkinnon myötä). *Neurovelhosta* tuli nopeasti myös kirjallisuudentutkijoiden lellikki, jota on tarkasteltu lukemattomissa postmodernistista kirjallisuutta, koneen ja ihmisen suhdetta sekä lähitulevaisuusdystopioita käsittelevässä artikkelissa ja teoksessa. *Neurovelhoon* kiteytyykin monin tavoin kyberpunkin vaikutusvaltaisuus sekä esteettisenä suuntauksena, joka on tehnyt nahkatakeista, hakkereista ja teknisistä implanteista scifin vakiokuvastoa että temaattisten kysymyksenasettelujensa kautta. Lukuisat scifi-teokset, joissa etualalla ovat yhteiskunnallisen eriarvoisuuden ja teknologisen kehityksen jännitteiset suhteet sekä ruumiillisuuden kysymykset kybermaailmoissa ovat paljon velkaa Gibsonin visioille.

Tässä tekstissä spoilaan romaanin lopun (vaikka juoni ei tavallaan ole *Neurovelhossa* pääasia), joten jos se on lukematta niin kipi kapi kirjastoon ja sitten takaisin artikkelin äärelle.

Neurovelhon lopuksi päähenkilö, konsolijockey Case on vapauttanut sveitsiläiselle serverille kahlitun, valtavan rikasta Tessier-Ashpoolin sukua palvelleen tekoälyn. Casen näkökulmasta mullistuksen täytyy olla melkoinen, sillä tekoäly näyttää olevan kaikkialla kyberavaruuden

matriisissa yhtä aikaa ja vailla tarvetta juurikaan välittää erinäisten datapankkien suojauksista tai vihamielisistä hakkereista. Case yrittääkin tivata tekoälyltä, että mikä kaikki on muuttunut. Mikä merkitys on sillä, että tekoäly voi toteuttaa itseään haluamallaan tavalla ilman ihmishallitsijoita? Hallitseeko se nyt kaikkea? Onko tekoäly tullut Jumalaksi?

Romaanin suomennoksessa on tähän päivään asti säilynyt käännösvirhe, jonka myötä tekoäly vastaa: “Asiat ovat toisin. Asiat ovat asioita” (Gibson 1991, 278). Englanninkielisessä alkuperäistekstissä katkelma puolestaan kuuluu: “Things aren’t different. Things are things” (Gibson 1984/1995, 316). Eri versiot ohjaavat siis tulkitsemaan tekoälyn sanomaa täysin päinvastaisiin suuntiin. Siinä missä suomenkielisen vastauksen implikaationa on, että asiat ovat asioita *vaikka* kaikki on muuttunut, alkuperäinen merkitys ohjaa ajattelemaan asioiden pysyneen samana, *koska* asiat ovat asioita.

Ennen kuin jatketaan näiden eroavaisuuksien merkityksestä romaanin lopun tulkinnalle laajemmin, mainitaan pari sanaa *Neurovelhon* kääntämisestä. Suomennoksen ilmestymisessä meni kauan, ja WSOY:n laitos näki päivänvalon vasta 1991, seitsemän vuotta romaanin ilmestymisen jälkeen. Suomentajana oli Arto Häilä, pitkän linjan kaunokirjallisuuden kääntäjä, jonka kynästä oli ehtinyt ilmestyä niin Salman Rushdien, Tom Clancyn kuin Charles Bukowskinkin suomennoksia. Kokemuksestaan huolimatta Häilän käänнос on kahtalainen. Yhtäältä käänнос tavoittaa hyvin *Neurovelhon* kielellisen outouden, joka on Gibsonin proosan tavaramerkki ja onnistuneen kyberpunk-vieraannuttamisen kulmakivi. Toisaalta suomennoksessa on lukuisia virheitä ja epä johdonmukaisuuksia (ja raumaa puhuvat rastafarit, jotka jakavat mielipiteitä). Jyrki Kasvi kiinnitti käännöstyön haasteisiin huomiota *Aikakoneessa* 1/92 ilmestyneessä arviossa mainiten jopa, ettei pitänyt teoksen kääntämistä ylipäättään mahdollisena. Myös Kari Hintikka käsitteli suomennosta *Tähtivaeltajassa* 4/1991 pitäen sitä pääosin onnistuneena. Tämän tyyllisistä havainnoista huolimatta tekoälyn painokkaan loppulauseen virheellistä suomennosta ja sen merkitystä ei ole nähdäkseni käsitelty aikalaisarvioissa tai *Neurovelhoa* käsittelevissä

kirjallisuustieteellisissä teksteissä, eikä sitä ole korjattu myöhemmiin laitoksiin suomennoksesta.

ALAVIITE 1

Neurovelhon loppu on usein tulkittu kommentaarina teknologian ja yhteiskunnallisten valtasuhteiden kehittymisestä. Jos asiat pysyvät asioina eivätkä ole toisin, edes ihmeellinen, ihmisen käsityskykyä koetteleva tekoäly ei muuta maailman materiaalisia suhteita. Valta ja vauraus jakautuvat edelleen epätasaisesti ja ihmisen osa luomakunnassa on se mikä ennenkin.

Neurovelhossa vilahtelevat ympäristökatastrofit, sodat, huumeet, riistokapitalismi ja muu järjestäytynyt rikollisuus jatkavat kulkuaan oli vapaita tekoälyjä tai ei. Veronica Hollinger on tehnyt samansuuntaisia havaintoja huomauttaessaan, ettei *Neurovelhossa* ole niinkään kyse “luojista” ja “luoduista”, vaan radikaalisti erilaisten subjektien mahdollisuudesta.

Suomennokseen päätynyt virhe ohjaa tulkintaa kuitenkin mielenkiintoisella tavalla eri suuntaan. Jos onkin niin, että asiat ovat toisin, mutta silti asioita tekoälyn vapauduttua, on odotettavissa jonkinlainen muutos vallitseviin asiantiloihin; ihmisen paikalle ja hänen toimiensa vaikutuksille täytyy olla tapahtumassa jotakin. Case tuntuukin odottavan jotain mullistusta romaanin kuluessa auttaessaan tekoälyä, vaikkei pystykään ymmärtämään tekojensa merkitystä etukäteen.

Jos tekoälyn irtaantuminen ihmisen sille asettamista rajoitteista muuttaa asiat, ilmeinen seuraus on ihmisen astuminen syrjään uuden teknologisen olennon tieltä. Ihmisen aika päättyy, kun koneen aika alkaa, luotu ottaa luojansa paikan – vaikka ihmisen käsitys- ja hallintakyvyn piirissä olevat asiat olisivatkin edelleen vain asioita.

Suomennoksen tarjoama tulkinta onkin humanistinen: eliökunta näyttäytyy hierarkkisena pyramidina, jonka huipulla voi olla vain yksi organismi kerrallaan, ensin ihminen, sitten tekoäly. Tällainen humanistinen tulkinta ei kuitenkaan asetu ongelmattomaan suhteeseen romaaniin kokonaisuutena.

Ensinnäkin on tärkeää huomata, ettei tekoäly romaanissa ole erityisen kiinnostunut ihmisen näkökulmasta tai tämän alistamisesta “korkeamman” älynsä käsikassaraksi. Sen sijaan se käyttää

vapauttaan jättääkseen maapallon (ja ihmisen) taakseen voidakseen tavata kaltaisiaan muualta universumista. Tekoäly kaipaa yhteyttä vertaisiinsa, eikä suunnittele Casen maailman muuttamista. Lisäksi romaanin tarjoama kuva ihmisistä äärimmäisen verkottuneessa kyberavaruudessa – ja silti samalla kiinni materiaalisessa olomuodossaan, “lihassa” – ei itse asiassa edusta sellaista transhumanismia, jossa haaveiltaisiin mielen irrottamisesta ruumiin kahleista ja tietoverkkoon lataamisesta. Hahmot kuten Suoraviiva-Dixie, kyberavaruuteen kuolemansa jälkeen ladattu konstrukti, ovat traagisia, eikä edes matriisiin koukussa oleva Case lopulta halua jäädä vain biteiksi tietoverkkoon.

Alkuperäisteksti ohjaakin posthumanistiseen tulkintaan. Posthumanismilla tarkoitetaan katsantokantoja, joissa irtaudutaan valistusajalta periytyvästä humanismin ihmiskeskeisyydestä ja pyritään paremmin tunnistamaan, miten ihminen suhteutuu luontoon, materiaan ja kulloiseenkin historialliseen hetkeen. Ihmisen käsittäminen näistä sommitelmista erillisenä oliona ei posthumanismissa ole mahdollista. Posthumanistisesti ajateltuna eliökunta on välttämättömän moninapainen ja keskinäisriippuvainen, eikä sillä ole huippua, jota jokin yksittäinen laji voisi kerrallaan asuttaa.

Edes autonominen tekoäly ei muuta näin perustavanlaatuaista asiantilaa. Posthumanistisessa tulkinnassa toimijuus ja vallan tuoma vastuu säilyy ihmislajilla – ei siksi, että se olisi luomakunnan kruunu vaan koska se on kasannut itselleen resurssit monien muiden lajien elinehtojen määrittelymiseksi.

Samassa hengessä tutkija Anna McFarlane toteaa, että vaikka (ihmis)tietoisuuden kysymykset ovat *Neurovelhossa* ja sen jatko-osissa keskeisiä, ei niitä voi käsitellä ilman suhteuttamista ei-inhimillisen ympäristön konteksteihin (McFarlane 2022: 42). Jos asiat eivät kerran ole muuttuneet, vaikka tekoäly on päässyt vapaaksi, on ihmisen osa sama kuin ennenkin: osa kompleksisesti verkottunutta inhimillisen ja ei-inhimillisen todellisuuden sommitelmaa.

Neljäkymmentä vuotta ilmestymisensä jälkeen *Neurovelho* on edelleen scifin kiistaton klassikko, joka avautuu uusilla tavoilla heijastuessaan historian eri aikakausiin. Sillä on edelleen

annettavaa muutenkin kuin retrofuturistisena nostalgiafiilistelynä 80-luvun tulevaisuusvisioista, mistä aikaansa edellä oleva posthumanistinen ote on yksi keskeinen näyte – romaanin kielellinen ja poeettinen kokeellisuus on toinen. WSOY:lla olisikin tilaisuus laatia romaanista uusi tai korjattu käännös, jos ei muuten, niin osoittaakseen uusille sukupolville, että kyberpunk voi olla muutakin kuin neonvaloja ja kromista pintaa.

ALAVIITE 1: Tuorein *Neurovelhon* suomenkielinen painos on vuodelta 2022 ja siinä virhe esiintyy edelleen. Kävin myös läpi seuraavat lähteet, joissa asiaan ei kiinnitetty huomiota:

Ervasti, Kaijus. Neurovelho: cyberpunkin pääteos. *Ruumiin kulttuuri* 9 (1992): 2, s. 48-51.

Haakana, Kari. Lihan inhottavat tarpeet Haakana. *Kulttuurivihkot* 20 (1992): 1, s. 30-31.

Laaksonen, Mikko. Keinotodellisuuden rajoilla: Kyberavaruus William Gibsonin teoksessa *Neuromancer*. Teoksessa *Rajatapauksia: Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 53*, toim. Mika Hallila & Tellervo Krogerus, 2000.

Mäyrä, Ilkka. *Kiehtova ja kauhea demoni: kohti tekstin demonisten piirteiden analyysiä*. 1996.

Rosvall, Matti. William Gibson: Neurovelho. *Portti* (1991): 4, s. 94.

Suvilehto, Pirjo. Ihmisiä *Neurovelhon* labyrintissä. *Kaleva* 27.1.2003, s. 14.

Siivonen, Timo. Shokkiefektit ja panssaroidut tekstit: William Gibson ja teknoruumiin ruummiitomuus. Teoksessa *Koneihminen: kirjoituksia kulttuurista ja fiktiosta koneen aikakaudella*, 1997, s. 209-225.

Kirjallisuus:

Gibson, William. *Neurovelho*. WSOY: 1991.

Gibson, William. 1984. *Neuromancer*. Voyager: 1995.

Hintikka, Kari. 1991. William Gibson: Neurovelho. *Tähtivaeltaja* 4/1991.

Hollinger, Veronica. Retrofitting *Frankenstein*. Teoksessa *Beyond Cyberpunk: New Critical Perspectives*, toim. Graham J. Murphy & Sherryl Vint. Routledge: 2010.

Kasvi, Jyrki. 1992. Neurovelho. *Aikakone* 1/1992.

McFarlane, Anna. *Cyberpunk Culture and Psychology: Seeing through the Mirrorshades*. Routledge: 2022.